

Топчій Василь Васильович,
*професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Національного університету державної податкової служби України,
доктор юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗЛОЧИНЦЯ

Насильство проти людини, як негативне соціальне явище, є не лише кримінально-правовою проблемою, а й, значною мірою, - філософською та соціокультурною. Прояви насильницької поведінки особи є предметом вивчення психології, соціології, конфліктології, кримінології, педагогіки, медичних та інших наук. Адже, дослідження особи людини - одна з найскладніших проблем філософії, антропології, психології та інших наук гуманітарного напрямку. Проблема особи необхідно розглядати через призму

її внутрішньої структури, організації та функціонування її психічних процесів. Особа людини може бути представлена в якості системи, елементи якої поділяються на тілесні, психічні та атрибутивні властивості.

Особа злочинця являє для кримінології самостійний інтерес, бо вона не просто відображає певні зовнішні умови, а є системою внутрішніх ознак, дослідження яких дозволяє виявити суб'єктивну сторону вчиненого кримінального правопорушення. Для неї характерна свідомість, цілеспрямована діяльність та в'язок соціальних умов з злочинною поведінкою, який є складним, і причому, завжди соціальні умови проявляються в злочині через дослідження особи злочинця. У ряді випадків вони в процесі тривалого соціальної взаємодії накладають відносно стійкий відбиток на особу і породжують не окремі злочинні акти, а стійку протиправну орієнтацію, яка проявляється в комплексі конкретних правопорушень.

Досліджуючи проблеми насильницької злочинності, що виникають в процесі розслідування злочинів цієї категорії, неможливо створити повне уявлення про детермінанти, профілактику чи інші ознаки насильницької злочинності без аналізу самої конкретної особи насильницького злочинця.

Окремо слід звернути увагу на вбивства, вчинені серійними маніяками, які займають значне місце в загальній структурі умисних вбивств, і з кожним роком, їх кількість незмінно зростає. Злочини цієї категорії викликають велику складність при їх розслідуванні та розкритті, встановленні особи винного та його притягненні до кримінальної відповідальності. Крім цього кожен випадок таких вбивств викликає обґрунтований страх у населення тих місць, де вчинені такі злочини та й загалом держави. Складність розкриття даних злочинів пов'язана з комплексом причин, в числі яких можна назвати віддаленість місця вчинення злочину, ретельне приховування трупа(розчленування, спалення, утоплення, поховання в землі і т. д.). Крім того, через тривалий період проведеної злочинної діяльності в особи злочинця виробляється свій ефективний спосіб приховування слідів злочину, тобто виробляється певний професіоналізм.

Зазначені вище кримінологічні соціально-демографічні ознаки, безумовно, мають тісний зв'язок з певними психологічними (соціально-психологічними) якостями людини, її психікою. Наприклад, низький освітній рівень багато в чому буває, пов'язаний з невисоким інтелектом людини, а труднощі соціальної адаптації - з низьким рівнем його емоційної стійкості, підвищеною імпульсивністю, агресивністю і т.ін. Таким чином, аналіз соціально-демографічних ознак допомагає краще зрозуміти процес соціалізації, формування у людей під впливом соціальних умов різних психологічних особливостей, на які потрібно звертати увагу в ході розслідування злочинів.

Залежно від спрямованості особи та характеру конкретної життєвої ситуації розрізняють такі типи насильницьких злочинців: випадкові, дії яких представляють неадекватну реакцію на раптово виниклий конфлікт або пов'язані з разовим попаданням в обстановку інтенсивного групового тиску

(наприклад, сварка у стані алкогольного сп'яніння після спільної випивки); особа замикаються на конфлікті, тобто дії яких зазвичай завершують триваючий конфлікт у родині, побутовому оточенні; негативно орієнтовані, дії яких пов'язані з відносно розвиненими негативними орієнтаціями, з наявністю попереднього досвіду протиправної діяльності; злісні, чиї навмисні злочинні дії в значній мірі втрачають ситуаційний характер.

До зазначених типів особи насильницького злочинця можуть бути додані звичайні і професійні типи злочинців. Перші з них - раніше неодноразово брали участь у ліквідації міжнаціональних чи інших конфліктів, вчиняють злочини під впливом звички до насильницької поведінки, придбаної в аналогічних ситуаціях. Другі - професійні кілери, які вчиняють на замовлення насильницькі злочини. В залежності від соціально- психологічної характеристики особи злочинця і мотивів вчинення ним насильницьких злочинів виділяються також такі її типи, як самостверджуючий, корисливий, ігровий (виявляє прагнення до гострих ситуацій, до ризику), байдужий (пасивний, побоюється за своє життя).

Насильницький тип злочинця пов'язаний з тим, що вирішення конфлікту характеризується наявністю агресивності особистості, зумовленої такими якостями індивіда, як соціальна відчуженість, знижена толерантність, озлобленість, егоцентризм тощо. Для насильницьких злочинців характерний низький рівень загальної культури і освіти. Розрізняють випадкових злочинців і стійкий («злісний») тип насильницького злочинця. Для злісного типу характерна агресивна спрямованість особистості, прагнення вирішити конфлікт за допомогою фізичної сили, жорстокість, що проявляється. Особливий тип насильницького злочинця - вбивця. Існують різні типи вбивць: «випадкові» вбивці, сексуальні вбивці, вбивці-хулігани, вбивці- терористи, вбивці-найманці (кілери) тощо. Позбавлення життя іншої людини має серйозні психологічні наслідки для особи, яка скоїла його. Скоєння вбивств передбачає деформацію всієї структури особистості.

Кримінологічний профіль особи злочинця, який вчинив насильницький злочин на етапі організації досудового розслідування, відноситься до першого етапу, в основу якого включені результати наукових досліджень в області поведінки злочинців, які вчиняють насильницькі злочини.

Узагальнюючи можна констатувати, що вивчення і систематизація ознак у зовнішності, поведінці, слідах насильницького злочинця, залишених на місці вчинення злочину, дає можливість створити його психологічний профіль, на підставі якого він класифікується як небезпечний або особливо- небезпечний та дозволяє встановити основні його дані. Далі, всі заходи, проведені в рамках розглянутої технології покликані підтвердити або спростувати дане твердження. Відповідно, повне та комплексне використання такої методики побудови психологічних портретів та використання ознак різних типів насильницьких злочинців, працівниками правоохоронних органів може допомогти встановити так званий «почерк злочинця».

Створення і функціонування системи науково-методичного забезпечення службової діяльності правоохоронних органів, неможливо без відповідних фахівців, які володіють комплексом знань, методів і технологій в області поведінкової психології, основу яких складуть сучасні наукові знання в галузі кримінології, криміналістики, психіатрії, психології, що необхідно з метою підвищення ефективності вирішення професійних завдань при дослідженні особи насильницького злочинця. Використання вищепри описаного напрямку на рівні професійної компетенції в процесі виявлення, розкриття і розслідування насильницької злочинів внесе свій внесок у підвищення ефективності професійної діяльності працівників правоохоронних органів та зменшення рівня насильницької злочинності загалом.